

İDEOLOJİK BİR MEŞRULAŞTIRMA ARACI OLARAK SPOR VE SPOR BİLİMLERİ

Ahmet Talimciler

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

ÖZET

Bir toplumsal kurum, toplumdaki düzenin birçok yönünü özellikle günlük yaşamımızın şekillenmesinde etkili olan değerleri, beklentileri, ilgileri, çıkarları tanımlar. Ayrıca, bu toplumsal kurumlar bireyin toplumda nasıl davranması, tavır göstermesi konusunda eğitici bir fonksiyona da sahiptirler. Bir toplumsal kurum olarak spor da, bu fonksiyonları yerine getirmektedir. Sporu anlayabilmenin ve açıklayabilmenin yolu, sporun içinde yapıldığı toplumun ideolojik ve kültürel yapılarını anlamaktan geçecektir. Aksi takdirde spora yönelen her türlü anlama edimi, sporun toplumsal yaşam ile kurmuş olduğu bağlantı içerisinde yerine getirdiği işlevleri ve ilişkileri değil, sadece görünen sportif etkinlikleri ve sonuçları açıklayabilecektir.

ABSTRACT

SPORT AND SPORT SCIENCES AS THE IDEOLOGICAL AGENT OF LEGITIMATION

A social institution defines various aspects of order in society particularly the values, expectations, interests and concerns that are effective in shaping our daily lives. Furthermore, these social institutions have an educative function of how an individual should behave and react within society. As a social institution, sport also has the same function. In order to understand and explain sport, one should examine the ideological and cultural structure of a society where this sport takes place. Otherwise, the understanding towards sport will not explain its role and relation within the connection established between sport and social life, but will only present the sport activities and results.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, Spor, Meşrulaştırma, Spor Bilimleri

Giriş

Toplumun ideoloji üreten kurumları arasında bir karşılıklılık söz konusudur ve bu kurumlar toplumdaki iktidar örgütlenmesinin birer parçası olarak ortak duyunun inşasına katkıda bulunurlar. Geniş kitleleri etkisi altına alabilme gücü nedeniyle sportif etkinlikler özellikle de büyük organizasyonlar (olimpiyat oyunları, dünya futbol şampiyonası, şampiyonlar ligi organizasyonu gibi) toplumsal yaşam için ortak duyunun ve birlikteliğin yaratılmasında etkilidirler. Spor, toplumsal olarak inşa edilmiş bir aktivite alanıdır ve yalnızca oluşturulmakla kalmaz aynı zamanda ona, bir takım anlamlar yüklenir. Spora yüklenen bu anlamlar üzerinden kimlikler oluşturulur. Sporun ‘biz ve öteki’ ayrımını besleyip, büyüten bir yapıya sahip olması, oluşturulan kimliklerin her daim canlı tutulabilmesine de olanak sağlar. Spor, toplumsal yaşamın içerisinde bulunmakla birlikte yerine getirdiği işlevler açısından sanki yaşananların dışarısında bulunan bir alan izlenimi yaratmaktadır..

Bir Meta Üretim Süreci Olarak Spor-İdeoloji İlişkisi

Başarı kavramına yapılan abartılı vurgu, spor-kapitalizm ilişkisini ortaya koymasından dolayı bir hayli anlamlıdır. Hız kültürü-modernite-ölçülebilirlik ve başarı kavramları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Sporun başarı, rekabet ve toplumsal yaşam içinde nasıl bir yer ihtiva ettiği üzerinde duran bir başka bakış açısı ise; sporun genellikle ‘rekabete kilitlemiş bireyleri ihtiva ettiğini’ içeren genel ön kabul üzerinde durmak suretiyle, sporun bir ideolojik değer ve aktarım aracı olarak nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Spor oyunları/sporu icra etmek bireysel yetenek ve güç kullanımı gerektirmektedir ve başarı ve başarısızlıklar bireysel başarımlardır. Spor, bireylere başkalarına karşı kendilerini sınama ve onların rekabetçi performanslarıyla kendilerini ölçme imkanını yaratmaktadır ve bu insanlar arasındaki en eski ve en doğal etkileşim formudur. Sosyal yaşam ‘rekabete dayalı bireyciliktir’, bu bakış açısından hareketle spor ve sosyal imajlar arasında kurulan çapraz/karşılıklı bağlantıları görmek olanaklıdır. Frankfurt okulunun ‘kültür endüstrisi’ kavramı ile vurgu yaptığı bu süreçte, hayatın her alanı metalaştırılmakta ve böylece hakim ideoloji kitlelerin bilincinde yeniden üretilebilmektedir. “Bütün ideolojilerde olduğu gibi spor ideolojisi de kapitalist sistemdeki üretim ve toplumsal ilişkilerin gerçek yapısını gizler. Bunlar sanki ‘doğal’ mış gibi

değerlendirilir. Spor kuruluşlarında yer alan bireylerin aralarındaki ilişki, şeyler arasındaki maddesel ilişkiye dönüştürülür: Maç sonuçları, makineler ve rekorlar. Bu süreçte insan bedenine bir meta gibi davranılır”(1).

Spor-İktidar İlişkisi

Spor içinde yaşadığımız toplumdan ve toplumsal ilişkilerden bağımsız bir alan değildir. Sporun, medya aracılığı ile böylesi bir sunumu egemen güç ilişkilerinin görmezden gelinmesini sağlamasının yanı sıra bu egemen güç ilişkilerinin yeniden üretilmesine de uygun ortam sağlamaktadır. Spor, içinde yapıldığı topluma bağlı ve ondan beslenen bir süreçtir. “Toplumun egemen ideolojisinden bağımsız, belirgin bir spora bakış açısından söz edilemez... Spor yönetimi gibi, ideolojisi de sporun içinde yapıldığı toplumun koşul, özellik ve çelişkilerine aşırı duyarlı bir yansıtıcıdır. Sporun, simgelerden en çok ve en kolay yararlanan toplum kesimlerinden biri olduğunu anımsayalım...İdeolojinin işlevi, yalnızca yönetime düşünsel bir başvurma çerçevesi sağlamak değil, ona aynı zamanda var oluş gerekçeleri de hazırlamaktır.”(2).

Spor, önce siyasal ideoloji tarafından kendi iktidarının meşruiyeti için kullanılmış ve bir nevi propaganda aracı haline getirilmiştir. Bunun en uç örneği Hitler Almanya’sı, Franco İspanya’sı ve Salazar’ın Portekiz’idir. Spor özellikle de futbol, Latin Amerika ülkelerinde iktidarı ele geçiren Askeri iktidarların en sık başvurduğu alandır. 1978 Arjantin Dünya kupası, Arjantin’de yapılan askeri darbenin etkilerinin hafifletilmesinde, askeri iktidarın dünya kamuoyundaki imajının düzeltilmesinde kullanılmıştır. Türkiye’de de 12 Eylül 1980 sonrasında futbol, gençleri terörden ve her türlü zararlı alışkanlıklardan uzaklaştırmak için kullanılmıştır. Sporun siyasileşmesi daha sonraki dönemlerde de sürmüştür ancak sporun, ekonomik sosyal sistemin olmazsa olmazlarından birisi haline dönüşmesi ile ideolojik etkisini farklı bir kulvarda sürdürmeye başlamıştır.

Cinsiyet Ayrımcılığının Spor Yoluyla Meşrulaştırılması

Toplumsal yaşam içerisinde sporun yerine getirdiği işlevlerden birisi de, var olan erkek egemen toplumsal yapının yaratılmasına ve korunmasına yapmış olduğu katkıdır. Bir toplumsal inşa süreci olarak sportif etkinlikler, erkek egemen değerlerin yaşama aktarılmasına ve sorgulanmaksızın kabul edilmelerinde aracı olurlar. Egemen ideoloji, spor yapan kadın ve erkeklerin eşit oldukları teması üzerine vurgu yapmaktadır ve gereken çalışma aktivitelerini yerine getirdiği takdirde kadın veya erkek her sporunun başarı kazanabileceği düşüncesini işler. Ancak böyle gösterilmesine karşın, spor sadece toplumsal eşitsizliği

yeniden üretmez bunun yanı sıra cinsiyete dayalı bir eşitsizliği de meşrulaştırır. “Spor, açık seçik bir kültürel iktidar hiyerarşisi sunacak şekilde erkekliğin kadınlığa karşı inşa edildiği belli başlı araçlardan biri olmuştur”(3).

Spor yoluyla cinsiyetçi ideolojilerin yeniden üretimi bu alandan çok daha fazla yerlere uzanır. Sporun bizatihi kendisi doğal olarak erkeksi bir alan gibi görünmektedir. “Spor, erkekliğin aktif, agresif, rekabetçi, güçlü, meydan okuyucu, cesaretli vb. olduğunu yeniden olumlamak suretiyle erkeksilik mitlerini yeniden üreten bir formdur. Sporda erkekler, rekabet ederek çabalayarak ve başarmaya çalışarak kendi erkeksi kimliklerini onaylamaya çalışırlar. Spor arenası erkeksi referanslarla tanımlanan bir arenadır”(4). Spor, erkek egemen bir dünyanın kapılarını ardına kadar açan ve bu dünya içerisinde yer almak isteyen kadınların da ancak iki şekilde var olabildikleri bir alan görünümündedir: Kadınlar, bu dünyada ya dişilik özelliklerini daha fazla ortaya çıkartacak şekilde ya da erkeksileşmiş bir biçimde yer alabilirler. Spor, fiziksel performans ve güce ağırlık veren ve bu şekilde farklılıkları normalleştiren bir alan olduğu için, “toplumsal cinsiyet ideolojilerine en fazla hizmet eden ideolojik mekanizmalardan birisidir... Spor oğlan çocuklarının erkek dünyasına ait değerleri, tutumları ve becerileri öğrenebilecekleri erkekleşme pratiğinin önemli alanlarından biri olarak görülmektedir. Kadınlara kapalı olan ya da erkekliğin kurulmasına en fazla hizmet eden alanlardan biri olarak spor kurumunda bazı sporların erkekler için bir ayrıcalığı vardır: Türkiye’de futbol, boks, güreş, halter. Avrupa ve Amerika için bu sporlara ek olarak beyzbol, buz hokeyi, rugby”(5).

Sonuç ya da Spor Bilimleri Meşrulaştırmada Rol Oynuyor mu?

Genel olarak toplumda eğer bir düşünce sistemi, bir teori, bir açıklama tarzı, bir kavramlaştırma ya da tanımlama toplumdaki iktidar ilişkilerinin üstünü örtüyor ya da bu iktidar ilişkilerinin yeniden üretimine farklı seviyelerde katkıda bulunuyorsa o, bir tür meşrulaştırıcı ideolojidir. İktidarlar sadece kendilerini kurumsal olarak var etmezler ve yeniden üretmezler aynı zamanda kendilerini meşrulaştıracak bir bilgi sistemine de ihtiyaç duyarlar ve bu bilgi sistemini üretirler. Spor, toplumsal yaşam içerisinde kök salan ve kültürün üretilmesinde, dolaşıma sokulmasında katkıları bulunan bir alan olarak, egemen ideolojilerin üretiminde ve toplumsal rızanın sağlanmasında kullanılan bir simgeler sistemidir. Spor, üzerinde egemenlik mücadelelerinin verildiği, toplumsal meşrulaştırma süreçlerinin gerçekleştirildiği bir inşa sürecidir. Bu inşa süreci içerisinde sadece egemen değerlerin üretimi gerçekleşmez aynı zamanda var olan sisteme muhalif seslerin yankılanmasına da uygun bir

ortam oluşur. Bilgi ve iktidar arasında yaşanan karşılıklı ilişki sistemi, spor ve sportif etkinlikler sırasında egemen değer ve ideolojilerle, bu değer ve ideoloji karşıtları arasında da yaşanmaktadır. “Spor yoluyla egemen ideolojilerin yeniden üretimi ihtilaftan yoksun ve çelişkisiz değildir. İdeoloji dikişsiz tek bir tabaka değildir, bu imaj ve temaların içinde gerilimler vardır. Onlar, farklı ve bazen de karşıt yönlerde savrulurlar”(6).

Oyunun iş’e dönüştüğü bu yeni dönemde spor bilimi de büyük gelişme göstermiştir. Ancak bu gelişme Jennifer Hargreaves’e göre bir takım sorunları da içermektedir. Çünkü pozitivist perspektiften spor, “en önemli ekonomik, politik ve ideolojik yanlarını maskeleyen sağduyusal, ideolojik bir form içerisinde toplum açısından fonksiyonel bir şey olarak kavramsallaştırılır. Bu yolla spor bilimi paradigması sporun toplumsal karakteri hakkındaki egemen tutumları üstü örtük bir biçimde onaylamış olur... Tarihsel olgular ve analitik kategoriler sanki onlar birbirinden bağımsızmış gibi sunulmaktadır. Açıklamalar çoğunlukla sporun tekil öncülleri etrafında kurgulanmaktadır. Spor böylelikle karakteristik bir biçimde toplumdaki soyutlanarak ve homojen bir biçimde ele alınmaktadır.”(7).

Türkiye’deki spor bilimleri araştırmalarında egemen olan pozitivist yöntem anlayışının ve kullanılan tekniklerin yaratmış olduğu aşırı standardizasyona yapılan vurgu sonucunda, şekilselliğin ön plana çıkartıldığı bir alanla karşı karşıya kalmaktayız. Bu duruma örnek olarak, daha başından yapılacak olan çalışmalarını sayfa ve kelime sayısı ile sınırlandırılması ile spor bilimine egemen olan, çok kişi tarafından sunulan(hazırlanan) sözlü ya da poster sunumlarını verebiliriz. *2002 yılında Antalya’da düzenlenen Spor Bilimleri kongresindeki toplam 54 sözlü sunumun sadece 6(altı) tanesi, 216 poster sunumun ise sadece 14(on dört) tanesi tek kişinin hazırladığı çalışmalardır. İki kişinin hazırladığı sözlü sunum 17- Poster sunumu ise 64 adettir. Üç kişinin hazırlayıp sunduğu sözlü sunum sayısı 12- Poster sunum sayısı ise 58 adettir. Dört kişinin hazırladığı sözlü sunum 10-Poster sunumu ise 42 tanedir. Son olarak beş kişi ve fazlasının hazırladığı sözlü sunum sayısı 9- Poster sunumu sayısı ise 38 adettir.* Hatta bu çalışmalarda aynı isimlerin sıraları değiştirilerek yazılmakta olduğu da görülmektedir. Türkiye’deki spor bilimlerinin kendi alanı üzerine bilimsel bir sorgulama denemesi içerisinde bulunmuyor olması, spor bilimlerinin yöntemsel ve kullanılan teknikler düzeyinde bir örnekliğe doğru bir gidişin oluşmasına ve sayıların ön plana geçirildiği, buna karşın kuramsal temelin yeterince olgunlaşmadığı bir bilimsel ortamın doğmasına neden olmaktadır.

Türkiye’deki spor bilimlerinin, ülkenin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında güncelin etkisinde kalmakta ve uluslar arası alanların belirleyiciliği altında sıkışmak sureti ile

devletle olan bağımlı tutmakta ve devletin spora yönelik yaklaşımlarını eleştirebilecek konumdan uzaklaşmaktadır. Türkiye’de spor bilimlerinin yerellikten uzaklaşıp evrensel doğru aşama kaydetmesinin yolu İngilizce özetler hazırlamak ya da tebliğler sunmaktan geçmeyecektir. Ülkenin kendine özgü spesifik koşullarını ortaya koyan, öncü-yaratıcı araştırmalara ihtiyaç vardır. Şiddetin bu kadar alabildiğine yaşandığı bir toplumsal yapıda, ülkemizin şiddet araştırması alıntılarının neredeyse tamamının yurt dışı kaynaklara referans veriliyor olması, şiddetin bize özgü olan davranış kalıpları ile ilgili kesimlerinin hiç anlamamasını ve bu durumun bilimsel anlamda ortaya konulamamasına da yol açmaktadır.

Türkiye’de spor bilimi ve bu alanla uğraşan spor bilimcileri; toplumsal yapımız içerisinde sporun nerede durduğu ve bu duruşun hangi yaklaşımların etkisi altında olduğunu sorgulamanın yanı sıra; spor bilimi ile devlet arasındaki ilişkiden, sporun içinde yer alan yasa dışı örgütlenmelere, teşvik priminden, sporun(futbolun) iktidarlar tarafından kullanılmasına kadar pek çok konuda öncü rol üstlenebilmelidir. Yeni soruları ve cevapları olabilmeli, tüm bunların ötesinde toplumsal yaşantımızda sporun yerini sürekli olarak gündemde tutabilmelidir.

Kaynakça

- 1)Bambrey,C., Marksizm ve Spor, Birikim Dergisi sayı 158,ss.84,2002.
- 2) Fişek,K., Spor Yönetimi, SBF yay. No:525, Ankara,ss.112-120, 1983.
- 3) Rowe,D., Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası, Çev.M.Küçük, Ayrıntı yay. İstanbul,ss.229,1996.
- 4-6)Clarke,A.&Clarke,J., Highlights and Action Replays: Ideology, Sport and Media, Sport, Culture and Ideology içinde. (Der) Hargreaves, Jennifer, , Routledge&Kegan Paul, London. ss.62-87,1982.
- 5) Koca,C.&Bulgu,N., Spor ve Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Bilim Sayı:103, ss.163-184, 2005.
- 6)Hargreaves,J., Theorising Sport: An Introduction, Sport, Culture and Ideology içinde. (Der)Hargreaves, Jennifer,ss.1-29, Routledge& Kegan Paul, London, 1982.